Олеся Дядечко

Вплив ікони Ченстоховської Божої матері на православний іконопис Чернігівщини середини XVII - XVIII століття. Історико-культурний зв'язок польських та українських земель

З 1 лютого по 31 липня 2024 року в рамках стипендіального проекту Gaude Polonia Міністерства Культури і національної спадщини (MKiDN) на базі Окружного музею в Коніні під керівництвом тютора Катаржини Шелльнер було реалізовано дослідження на тему „Вплив ікони Ченстоховської Божої Матері на православний іконопис Чернігівщини середини XVII - XVIII століття. Історико-культурний зв'язок польських та українських земель". В підсумку проекту в одному із залів галереї живопису Окружного музею в Коніні повстала виставка „Чернігівські обличчя Чорної Мадонни". Ця виставка також була опублікована польською та українською мовами на сайті музею (https://muzeum.com.pl/nasze-projekty/czernihowskie-oblicza-czarnej-madonny/).

На території Східної Європи налічується чимало копій Ченстоховської Богоматері. Вони знаходяться в багатьох православних та католицьких храмах. Їх велика концентрація спостерігається на Заході України (Львівщина, Тернопільщина), який входив до складу Речі Посполитої протягом тривалого часу. Однак, цікавим є факт що в середині XVI – XVIII століття спостерігається виникнення великої кількості копій, або ж подібних до Ченстоховської Богоматері ікон на теренах Чернігівщини. Вона входила до Речі Посполитої близько 50 років, але де-факто польський вплив тут зберігався значно довше.

Питання польського впливу на іконопис та шанування чудотворного польського образу у регіоні Чернігово-Сіверщини є малодослідженим.

Створення подібних творів – «слов'янок» згадує у своїй праці «Живопис Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століття» чернігівський мистецтвознавець Анатолій Адруг, наводячи декілька прикладів творів, які могли наслідувати образ Ченстоховської Богоматері (Адруг, 2013).

Епізодично копії чудотворного образу на території Чернігівщини розглядає Ірина Злотнікова у статті «Иконография Ченстоховской Божьей матери в русской иконописи Нового времени». Зокрема, згадує ікону Богоматері Суражської із колекції Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана. Однак, варто зауважити, що у цій праці дослідниця розглядає твори Чернігівщини тільки у контексті російської культури (Злотникова, 2013). Також про існування копії Ченстоховської Богоматері на території Чернігівщини (ікони Мохнатинської Богородиці) згадує Станіслав Томковіч (Tomkowicz 1930-1934, s. 140) та польський реставратор творів мистецтва професор Войцех Курпік (Kurpik, 2023, c.393). Ікону Новодворської Богоматері як копію Ченстоховської, визначають Вінцентій Лукашевскі (Łukaszewski 2024, s. 390), Вольха Барисенка (Barysenka 2022, s. 138, 139) та Войцех Курпік (Kurpik 2023, s. 394).

Найбільш фундаментальною працею у вивченні цього питання можна вважати численні дослідження професора і мистецтвознавця Вальдемара Делуги. Зокрема, у книзі «Святі ікони Києва та Чернігова та їх культ в Україні» . У ній автор наводить приклади й описи декількох творів, створених на Чернігівщині у XVII столітті, які відтворюють шановані чудотворні образи (Делуга, 2023). В наведеній книзі мистецтвознавець використав дослідження, здійснені ним раніше, опубліковані у статті „*Українські графічні зображення чудотворних ікон Богородиці XVII і XVIII століть*" (Deluga 2008).

Чернігів — місто на півночі України, яке має понад тисячолітню історію. У часи Київської Русі місто переживало свій розквіт і було другим за значенням та розмірами культурним центром після Києва. Однак пізніше,

внаслідок численних війн, чернігівський регіон став зруйнованою та спустошеною територією.

Поступове поширення західноєвропейських тенденцій права та устрою в цілому на схід, призвело до включення у XVI - на початку XVII століття деяких українських земель у сферу впливу європейських тенденцій розвитку економіки, формування політичної культури, тощо. Процес інтеграції розпочався наприкінці XIV – на початку XV століття включенням в правову та адміністративну системи Польського королівства Червоної Русі (Руського воєводства). Продовжився та досяг свого апогею після укладання Люблінської унії, коли три українських воєводства – Київське, Волинське та Брацлавське опинилися у складі Речі Посполитої та закінчився приєднанням найвіддаленішої території Чернігово-Сіверщини до Польсько-Литовської держави.

За умовами Деулінського перемир'я 1618 року до Речі Посполитої увійшли західні території Московської держави та Сіверщини – частина Смоленщини, Стародубського уїзду (суч. територія Росії), а також Чернігівський та Новгород-Сіверський уїзди (суч. територія України) (Кулаковський, 2006, с.52). Входження цих земель позначило максимальне поширення західноєвропейської християнської традиції, та специфічного суспільного та політичного устрою. Чернігово-Сіверщина виступала своєрідною прикордонною зоною між Московським царством та Річчю Посполитою. Тут поширювалися нові для цих земель устрій, право та навіть свідомість та політична культура правлячої верстви, яка залишила свій слід у XVIII – на початку XIX століття після виходу Чернігово-Сіверщини зі складу Речі Посполитої (Кулаковський, 2006, с.54-69).

Після цього політичного рішення Чернігів та Чернігівщина почали відновлюватися після періоду «Смути» та майже повного руйнування і обезлюднення . Зокрема, відбудовувалися знищені замки задля подальшої оборони кордонів Речі Посполитої та монастирі. Окрім відбудови ново

приєднаних територій, влада Речі посполитої велику увагу приділяла організації діяльності католицької та уніатської церков. У 1625 році Сигізмунд III видав фундаційний акт заснування Смоленської католицької диєцизії. ЇЇ юрисдикція поширювалася на Смоленське, Сіверське та Чернігівське князівства.

Даним указом у регіоні затверджувався католицизм. Закривалися, або переобладнувалися на католицькі та домініканські, православні монастирі та церкви (Кулаковський, 2006, с. 70-73).

І хоча православне населення цього регіону спочатку противилося цим змінам, втікаючи з регіону, польський вплив тут простежується ще декілька століть, навіть після виходу регіону зі складу Речі Посполитої та утворення Гетьманської держави. Зокрема, він помітний в діяльності Чернігівської друкарні, яка була відкрита архієпископом Лазарем Барановичем в 1675 році у Новгороді-Сіверському, а у 1679 році перенесена до Чернігова. Значна частина творів там друкувалася польською мовою, зокрема твори самого архієпископа «Notiy pięć, ran Chrystusowych pięć» та «W wieniec bozey matki ss. Oyców kwiatki» (рис. 1.) (https://chytomo.com/chernihivski-ateny-j-knyhovydannia-davnoi hetmanshchyny/).

Твори чернігівської друкарні ілюструвалися зображеннями, виконаними місцевими граверами. Найвизначнішим гравером Чернігово-Сіверщини був Іван Щирський (Травкіна, 2022, с.78).

Він вчився у Вільно, а згодом працював у друкарні Києво-Печерської академії та викладав курс поетики у Чернігівському колегіумі (Адруг, 2017, с.22). Окрім гравюр у стилі бароко, Щирським під час його перебування у Вільно в 1680 році (Адруг, 2013, с.75) була створена копія Ченстоховської Богоматері – мідьорит із зображенням Богоматері Суражської(Новодворської) (рис.2) (Barysenka, 2022, с.148). Цей та інші твори можуть

свідчити про те, що художник був добре знайомий із західною, зокрема польською культурою та активно наслідував її.

Ще один видатний чернігівський діяч і священнослужитель того часу Іоанікій Галятовський вважав католицьку церкву й польські святині «своїми» і активно відстоював свою версію щодо статусу князя Лева, який за легендою, свого часу перевіз ікону Ченстоховської Богоматері на Русь (Яковенко, 2017, с.190).

Впливи польської культури зберігалися в регіоні ще досить довго. Зокрема це стосувалося української інтелігенції, яка досконало володіла польською мовою та підтримувала ідеї українсько-польського єднання. Простежується ця тенденція і в іконописі, де спостерігається піднесення богородичного культу, і зокрема наслідування найшановнішого польського образу Богоматері.

Ченстоховська (Ясногурська) ікона Богоматері – найбільша релігійна святиня Польщі та одна з найшановніших святинь Центральної Європи. Вона є рідкісним варіантом образу Діви Марії, який поєднує в собі риси східної іконографії Одигитрії (Провидиці) та західної Долороси Скорботної Матері). Слава про чудотворні властивості святині була настільки великою, що вона стала зразком для написання багатьох копій.

За легендою, вона належить пензлю євангеліста Луки. А у 326 році візантійська імператриця Єлена привезла ікону до Константинополя, де вона перебувала протягом 500 років. У другій половині XIII століття образ був перевезений королем Давньої Русі (Галицько-Волинського князівства) Львом Даниловичем до Белзького замку та стала місцевою святинею.

Пізніше, у XIV столітті, сілезький князь Владислав Опольський перевіз ікону спочатку до Львова, а потім до заснованого ним Ясногорського монастиря отців-паулінів у місті Ченстохові.

На початку XV ст. монастир спустошили гусити. Згідно з переказами, вони хотіли вкрасти ікону, але не змогли зрушити віз із награбованим з

місця. В нападі люті, один із грабіжників скинув ікону на землю, а інший вдарив шаблею по обличчю Богоматері. З того часу Богородицю зображують із двома шрамами на правій щоці. У XVIII столітті ікона була коронована та проголошена чудотворною.

У 2 половині XX століття польські вчені зробили фундаментальне дослідження ікони. Згідно з їхніми висновками, Богоматір Ченстоховська була перемальована мінімум два рази (ікона має три шари фарби). Перший шар з'явився не раніше XII-XIII століття, другий – у середині XIV століття під впливом італо-венеційської традиції, а третій – в 1430-1434 роках, коли проводилася її консервація. З цього польські фахівці зробили висновки, що ікона безсумнівно має візантійське коріння, однак остаточно набула рис під латинським, зокрема італійським впливом. Після останньої реставрації, образ набув рис готичного європейського живопису, а через темний лик Богородиці ікону також називають «Чорною Мадонною» (https://oldchernihiv.com/rarytety-kozatskoyi-doby/).

З плином часу і зростаючим значенням та популярністю Ясногурського образу, зростала також потреба в подібних образах. У зв'язку з цим з'являлося її різні «варіанти», які мали певний рівень відповідності іконографії, чи найбільш характерні риси вбрання Богоматері та Немовляти, чи додаткових елементів, які оздобляли образ. У цих випадках, подібність ликів, чи жестів відходили на другий план. Не надавалося в таких іконах й значення найбільш характерній рисі шанованої польської святині – шраму на щоці Богородиці (Kurpik, 2023, c. 278). В копіях XVIII століття і пізніше з'явилася тенденція до свідомого відходу від первинного, оригінального образу на користь власного бачення іконописця (Kurpik, 2023, s. 317).

Такі твори, які були написані на теренах сучасної України Росії та Білорусі дослідники називають «слов'янки». Ці образи могли відрізнятися від ясногірського оригіналу відмінними рисами, або технікою виконання. «Слов'янки» писали не тільки на дереві, але й виконували у вигляді

мідьоритів (гравюр на міді), або друкували на папері (Адруг, 2013, с.75). Вони визнавалися копіями шанованого польського образу завдяки одній або кільком характерним ознакам, з яких найбільш помітними були: витягнуті обличчя Богородиці та Христа, характерний шрам на щоці Мадонни, наслідування іконографічного типу (визначеної схеми зображення), Одигітрія, який міг бути представлений поясним чи погрудним зображенням, а також предметом в руках Немовля-Христа. Важливою деталлю подібності було також вбрання зображених. Мафорій Богородиці традиційно прикрашали золотим орнаментом. Він був вкладений на грудях таким чином, що з-під нього була видна туніка. Зазвичай Мадонна могла мати коралі на шиї, а її голову та голову Немовляти прикрашали корони. В деяких копіях спільною рисою також може бути стопа Немовляти-Христа, хрещатий німб та пасмо волосся на щоці Богоматері (Kurpik, 2023, с.280).

В ході дослідження вдалося зібрати 12 ікон та гравюр з регіону Чернігівщини, які в тій чи іншій мірі можуть вважатися наслідуваннями найбільшої святині Польщі. За ступенем подібності до шанованого образу дані твори можна розділити на три категорії: копії ікони, які безпосередньо відтворюють Матір Божу Ченстоховську (збережені головні характерні риси), образи, автори яких надихалися шанованим образом (відтворені головні риси композиції та деякі її деталі) та копії з копій (характерні риси образу змінені).

До першої групи можна віднести двобічну мідну ікону із Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів Стародавній». (nr inw. КН-425 І-1-385, рис. 3). Ікона мінімально відрізняється від оригіналу тільки наявністю янголів, німбом та погрудним форматом зображення. Також до цієї групи варто віднести Мохнатинську Богоматір з Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана(nr inw. ик – 183), (рис. 4). Вона відрізняється від Ченстоховської

Богоматері тільки тлом, стилістикою образу та невеликим зсуненням характерного шраму трішки униз.

Відтворені головні та деякі другорядні риси в гравюрах із зображенням Любецької Богоматері (рис. 5., рис. 6., рис. 7.) Зокрема збережений ряд коралів на шиї Богородиці, книга у руках Христа, певна овальність ликів, пози Богоматері та Немовляти, рослинний орнамент на гіматії Христа а також корони закритого типу на головах святих.

До цієї групи також можна віднести й ікону Богоматері Суражської з Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана (nr inw. ик-91), (рис. 8.). В творі збережена зелено-червона колористика оригінального образу, а також повністю відтворена іконографія (схема) включно з однією з характерних рис – книгою, що обернена корінцем до низу у руках Христа.

Змінені характерні риси мають шість гравюр із зображенням Іллінської (Чернігівської) Богоматері (рис. 9., рис. 10, рис. 11., рис. 12., рис. 13., рис. 14). Ісус тримає в руках не книгу, а сувій, лики круглі, а на вбранні Богоматері і Немовляти на більшості зображень відсутні орнаменти. Але збережений іконографічний тип (схема) розміщення зображених святих.

Виходячи із написаного вище, можна стверджувати, що польські впливи в регіоні Чернігівщини після його входження до Речі Посполитої є доволі помітними і зберігаються впродовж декількох століть. Це простежується зокрема в розвитку мистецтва й наслідувані шанованого образу Ченстоховської (Ясногурської) Богоматері, шляхом створення численних гравюр та ікон. У таких творах в тій чи іншій мірі відтворювалися головні «впізнавані» риси шанованого польського образу.

У результаті проведеного дослідження в рамках стипендіального проекту Gaude Polonia Міністерства культури і національної спадщини (MKiDN) на базі Окружного музею в Коніні вдалося створити виставку з

фотографій 12 творів з колекцій Національного історико-архітектурного заповідника «Чернігів Стародавній», Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана, Чернігівського обласного історичного музею імені В.В. Тарновського, Народової Бібліотеки у Варшаві та Гданської Бібліотеки Польської Академії Наук. Виставку також можна переглянути онлайн на сайті музею. Також там опубліковано данний текст Олесі Дядечко «Вплив ікони Ченстоховської Божої матері на православний іконопис Чернігівщини середини XVII - XVIII століття. Історико-культурний зв'язок польських та українських земель».

Artykuł powstał w ramach programu stypendialnego MKiDN Gaude Polonia

Бібліографія

Barysenka V., *Dzieje ikony Matki Bożej Nowodworskiej w czasach nowożytnych,* „Perspektywy kultury”, 3 (38), s. 137-149

Deluga W*., Ukraińskie graficzne wyobrażenia cudownych ikon maryjnych z XVII i XVIII wieku*, (w:), Hetman Ivan Mazepa: postav, otochenja, epokha, Kyjiv, 2008, s. 312-335.

Deluga W., Kopszak P. (red.) , *Święte ikony Kijowa i Czernihowa oraz ich kult w Ukrainie*, 2023, Warszawa

Kurpik W., *Częstochowska Hodegetria*, 2023, Jasna Góra

Łukaszewski W., *Świat Ikony Jasnogórskiej*. *Mistyka, historia, cuda,* 2024, Jasna Góra

Tomkowicz S., *Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej*, „Prace KHS”, 5: 1930-1934, 117-156

Адруг А. *Гравюри І. Щирського другої половини XVII ст. надруковані у Чернігівській друкарні*, „Сіверянський літопис”, 2017, № 4. - С. 22-28

Адруг А. *Живопис Чернігова другої половини XVII-початку XVIII століття*, 2013, Чернігів

Злотникова И. *Иконография Ченстоховской Божьей матери в русской иконографии Нового времени*, „Sztuka Europy Wschodniej”, 1, с. 71-77

Кулаковський П. *Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої 1618-1648 р.р.*, 2006, Київ

Травкіна О. *Лаврентій Крщонович – „Значна й учена персона Чернігівських Атен”, „Сіверянський літопис”,* 2022, № 5-6, с. 63-88

Яковенко Н. *У пошуках нового неба*, 2017, Київ

Інтернет джерела

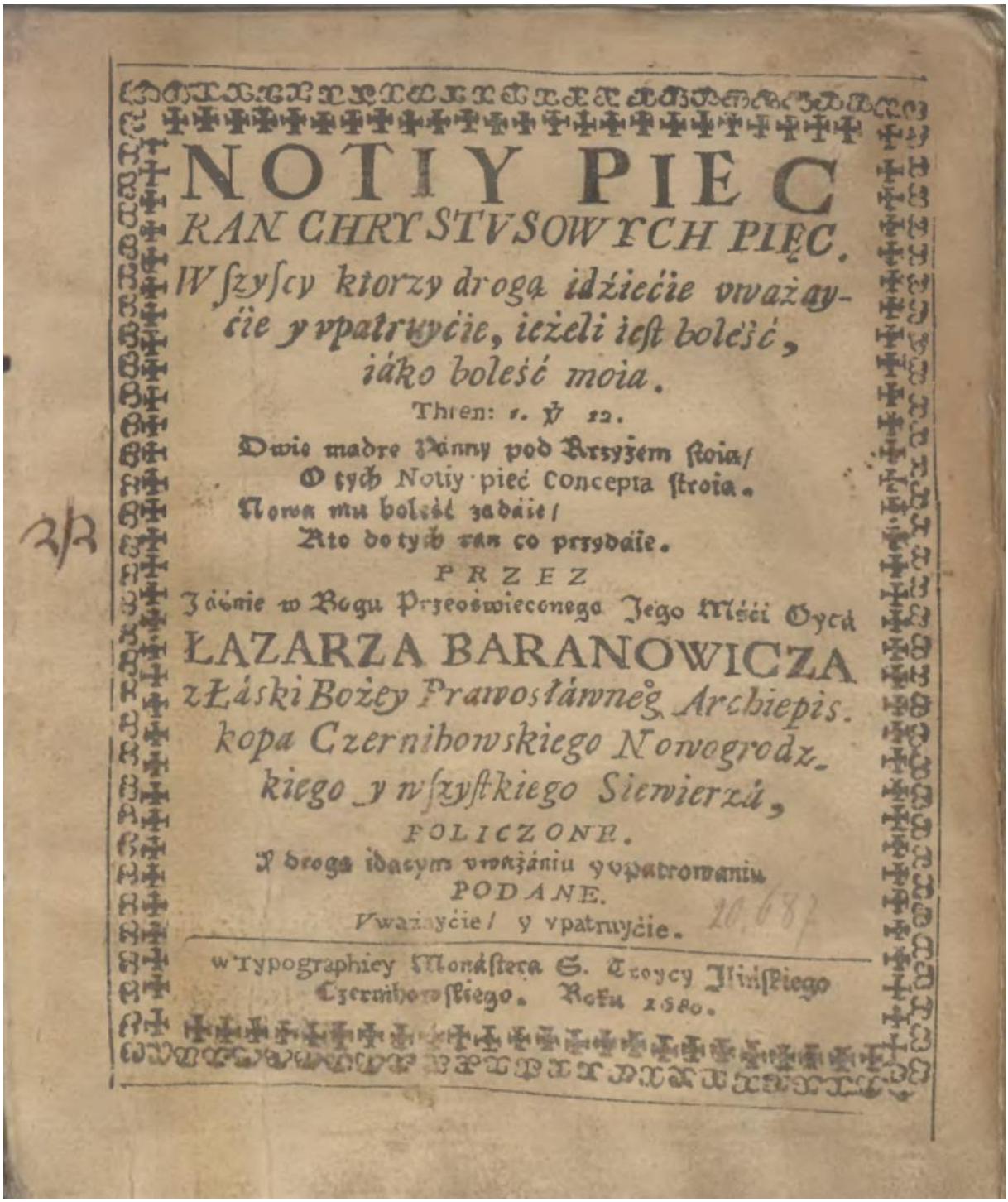
Бондар Н. Чернігівські Атени й книговидання давньої Гетьманщини, https://chytomo.com/chernihivski-ateny-j-knyhovydannia-davnoi hetmanshchyny/ , odczyt lipiec 2024

Ванжула О., Раритети Козацької доби, https://oldchernihiv.com/rarytety-kozatskoyi-doby/ , odczyt lipiec 2024

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Notiy pięć, ran Chrystusowych pięć», Лазар Баранович 1680 р., за https://wbc.poznan.pl/dlibra/publication/559397/edition/489388/content
2. Богоматір Суражська (Новодворська), Іван Щирський, 1680 р., мідьорит, за Barysenka V., *Dzieje ikony Matki Bożej Nowodworskiej w czasach nowożytnych,* с.148
3. Богоматір Ченстоховська / Козак перед Розп'яттям, двобічна ікона XVII ст., мідь, олія, 15,7×11,5 см, Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів Стародавній», інв. КН-425 І-1-385
4. Богоматір Мохнатинська (Руднянська), 1879 р., дошка, олія, 4,5х35,5х2,2 см, Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана, інв. ик – 183
5. Богоматір Любецька, Іван Щирський, перед 1714 р., папір, мідьорит, 59,7х41,3 см, Бібліотека Народова в Варшаві, sygn. G. 65659/Sz
6. Богоматір Любецька, Іван Щирський, перед 1700 р., папір, мідьорит, 30,5 х 22 см, Бібліотека Народова в Варшаві, sygn. 66401
7. Богоматір Любецька, *Дедикація (присвята) для Яна Мировича*, Іван Щирський, перед 1700 р., папір, міьорит, 37, 8 х 24,7 см, Бібліотека Народова в Варшаві, sygn. G. 65618/II
8. Богоматір Суражська (Новодворська), 1823 р., дошка, олія, позолота, 67х47х2,2 см, Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана, інв. ик-91
9. Іллінська (Чернігівська) Богоматір, з книги *Руно Орошонноє,* Димитрій Ростовський (Данило Савич Туптало), 1697р., папір, мідьорит, 8,2х14,5 cm Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського, інв. АЛ-1941

10. Іллінська (Чернігівська) Богоматір, з книги *Руно Орошонноє,* Димитрій Ростовський (Данило Савич Туптало), 1683р., папір, мідьорит, 18,5 х 15 см, Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського інв.АЛ-1939
11. Іллінська (Чернігівська) Богоматір, із книги *Феатрон или позор нравоучительный,* Іоанн Максимович, Інокентій Піддубний, 1708 р., папір, мідьорит, 19.1 х 15,5 см, Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського, інв. АЛ – 474
12. Богоматір Іллінська (Чернігівська), з твору *Дедикація (присвята) для Івана Мазепи,* Іван Щирський, 1696р., папір, мідьорит, 189х100 см, Гданська Бібліотека Польської Академії Наук, syng. 3556
13. Богоматір Іллінська (Чернігівська), у творі *Теза Ісаака Васінкевича,* Іван Мигура, після 1700 р., папір, мідьорит, аквафорта, 24,8 х 21,2 см, Народова Бібліотека в Варшаві, sygn. G.65655/II
14. Богоматір Іллінська (Чернігівська), М. Гавриїл, 1727 р., папір, мідьорит, 26х16,7 см, Народова Бібліотека в Варшаві sygn.: G.65632/I

NOTIY PIEC
RAN CHRYSTVSOWYCH PIĘC.
Wszyscy ktorzy drogą idźiećie vważayćie y vpatrzyćie, ieżeli iest boleść, iáko boleść moia.
Thren: 1. ℣ 12.
Dwie madre Panny pod Krzyżem stoią/
O tych Notiy pieć Concepta stroią.
Nowa mu boleść zadáie/
Kto do tych ran co przydáie.
PRZEZ
Jáśnie w Bogu Przeoświeconego Jego Mśći Oycá
ŁAZARZA BARANOWICZA
zŁáski Bożey Prawosłáwneg. Archiepis. kopa Czernihowskiego Nowogrodz. kiego y wszystkiego Siewierzá,
POLICZONE.
Y drogą idącym vważániu y vpatrowaniu
PODANE.
Vważayćie/ y vpatruyćie.
w Typographiey Monástera S. Troycy Iliinskiego Czernihowskiego. Roku 1680.

Рис.1. Лазар Баранович Notiy pięć, ran Chrystusowych pięć». 1680 р., за https://wbc.poznan.pl/dlibra/publication/559397/edition/489388/content

Рис.2. Богоматір Суражська (Новодворська), Іван Щирський, 1680 р., мідьорит, за Barysenka V., *Dzieje ikony Matki Bożej Nowodworskiej w czasach nowożytnych*, с.148

Рис.3. Богоматір Ченстоховська / Козак перед Розп’яттям, двобічна ікона XVII ст., мідь, олія, 15,7×11,5 см, Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів Стародавній», інв. КН-425 І-1-385

Рис.4. Богоматір Мохнатинська (Руднянська), 1879 р., дошка, олія, 4,5х35,5х2,2 см, Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана, інв. ик – 183

Рис.5. Богоматір Любецька, Іван Щирський, перед 1714 р., папір, мідьорит, 59,7x41,3 см, Бібліотека Народова в Варшаві, sygn. G. 65659/Sz

Рис.6. Богоматір Любецька, Іван Щирський, перед 1700 р., папір, мідьорит, 30,5 x 22 см, Бібліотека Народова в Варшаві, sygn. 66401

Рис.7. Богоматір Любецька, *Дедикація (присвята) для Яна Мировича*,

Іван Щирський, перед 1700 р., папір, мідьорит, 37, 8 х 24,7 см, Бібліотека Народова в Варшаві, sygn. G. 65618/II

Рис.8. Богоматір Суражська (Новодворська), 1823 р., дошка, олія, позолота, 67х47х2,2 см, Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана, інв. ик-91

Рис.9. Іллінська (Чернігівська) Богоматір з книги *Руно Орошонноє*,

Димитрій Ростовський (Данило Савич Туптало), 1697р., папір, мідьорит, 8,2х14,5 см, Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського, інв.АЛ-1941

Рис.10. Іллінська (Чернігівська) Богоматір, з книги *Руно Орошонноє,* Димитрій Ростовський (Данило Савич Туптало), 1683р., папір, мідьорит, 18,5 х 15 см, Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського, інв.АЛ-1939

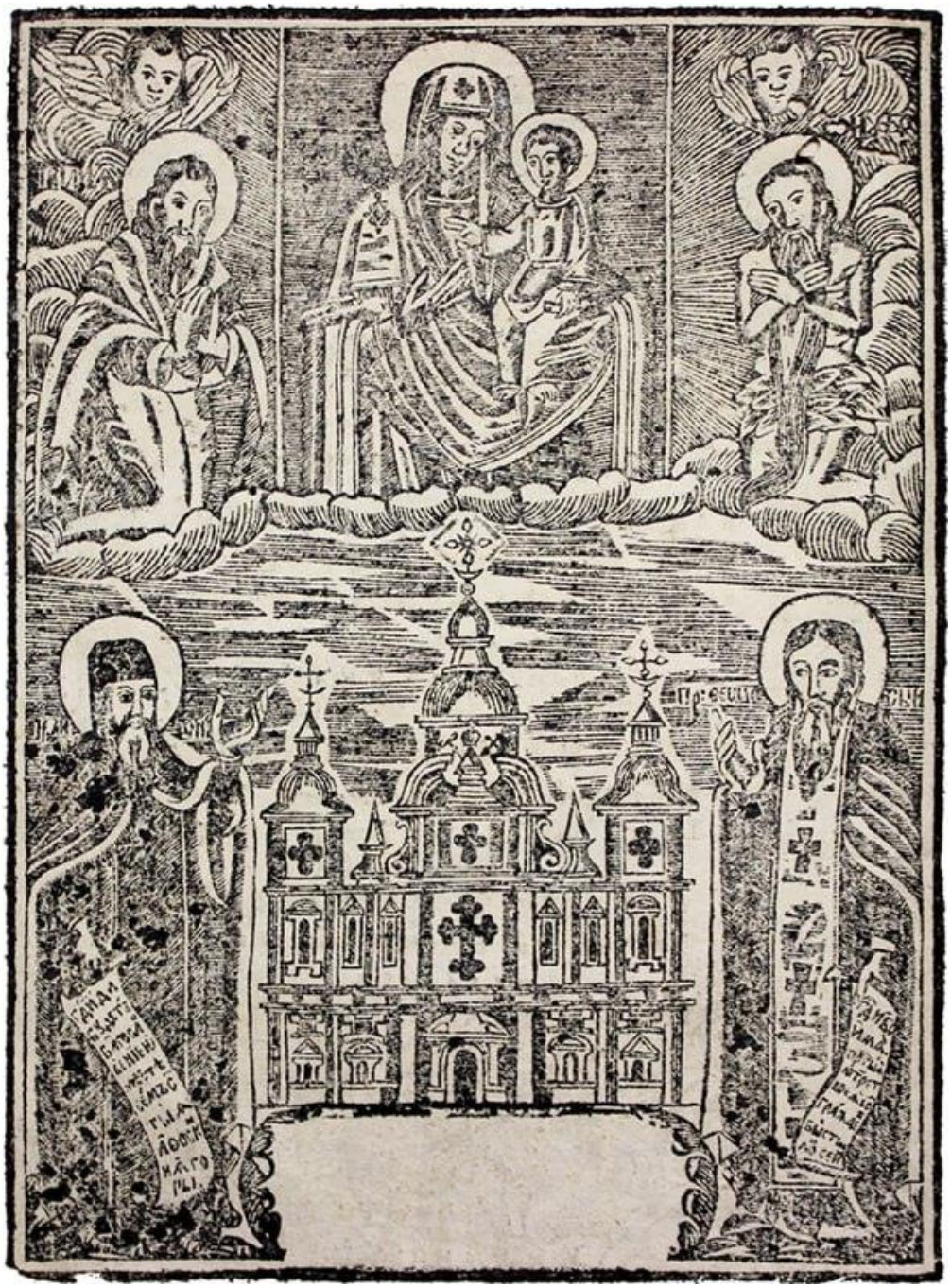

Рис.11. Іллінська (Чернігівська) Богоматір, із книги *Феатрон или позор нравоучительный*, Іоанн Максимович, Інокентій Піддубний. 1708 р., папір, мідьорит, 19.1 х 15,5 см, Чернігівський обласний історичний музей імені В.В. Тарновського, інв. АЛ – 474

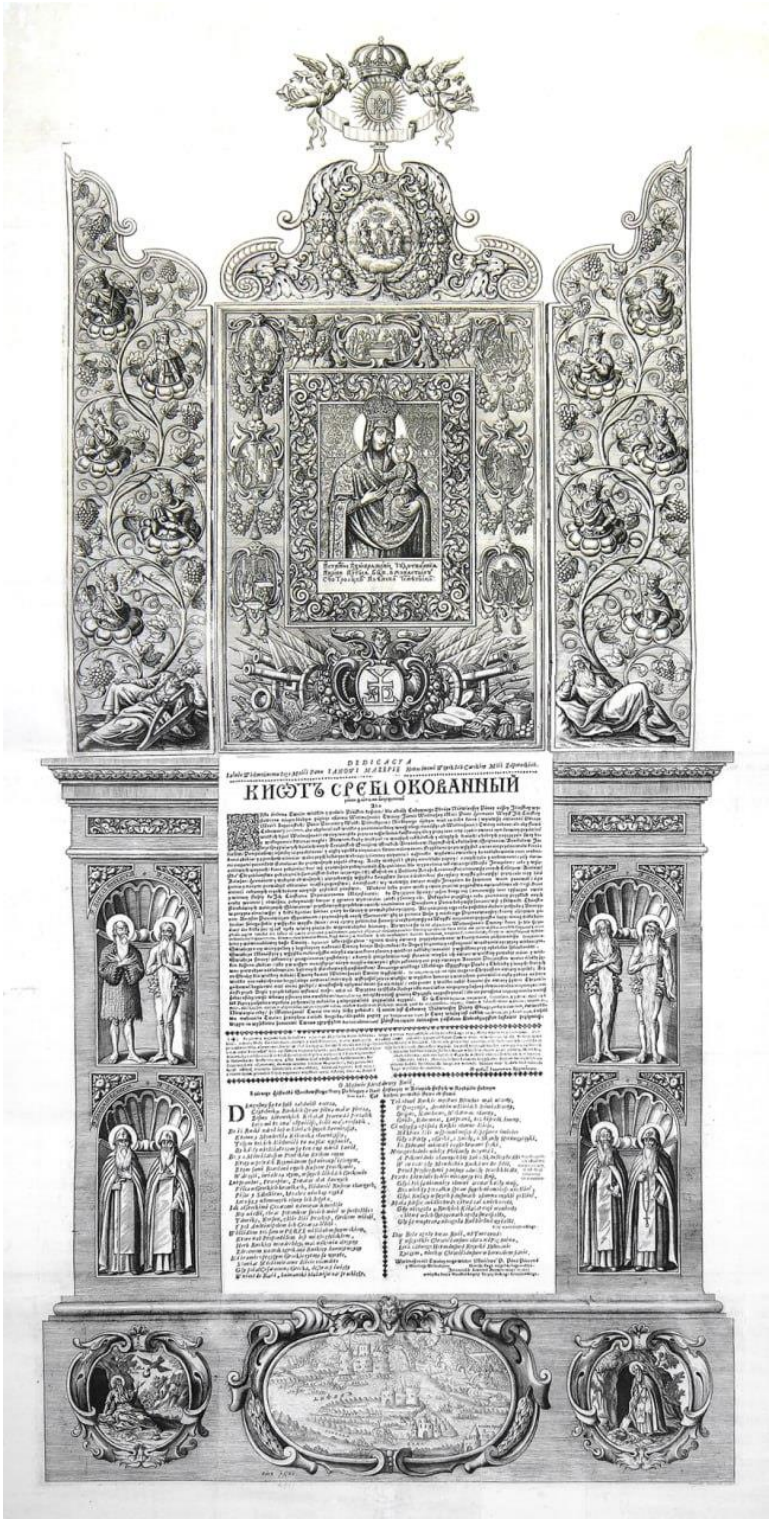

Рис.12. Богоматір Іллінська (Чернігівська), з твору *Дедикація (присвята) для Івана Мазепи*, Іван Щирський, 1696р., папір, мідьорит, 189х100 см, Гданська Бібліотека Польської Академії Наук, syng. 3556

Рис.13. Богоматір Іллінська (Чернігівська), у творі *Теза Ісаака Васінкевича* Іван Мигура, після 1700 р., папір, мідьорит, аквафорта, 24,8 х 21,2 см, Народова Бібліотека в Варшаві, sygn. G.65655/II

Рис.14. Богоматір Іллінська (Чернігівська) М. Гавриїл 1727 р., папір, мідьорит, 26x16,7 см Народова Бібліотека в Варшаві
sygn.: G.65632/I